

РОЗДІЛ 1 УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2'243(075):(81+82)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.1>

МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА: СПОСОБИ ВЗАЄМОДІЇ У ПІДРУЧНИКУ «КЛЮЧ ДО УКРАЇНИ: МІСТА І ЛЮДИ»

LANGUAGE AND LITERATURE: WAYS OF INTERACTION IN THE TEXTBOOK “THE KEY TO UKRAINE: CITIES AND PEOPLE”

Горда О.М.,

orcid.org/0000-0001-8120-9591

кандидатка філологічних наук,

старша наукова співробітниця

*Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету «Львівська політехніка»*

Трумко О.М.,

orcid.org/0000-0003-3816-6164

кандидатка філологічних наук,

наукова співробітниця

*Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті розкрито особливості залучення літературних авторських текстів до процесу викладання української мови як іноземної. Акцентовано увагу на художньому тексті як вдалому дидактичному засобі у формуванні соціокультурної компетенції іншомовців.

На основі аналізу матеріалів посібника «Ключ до України: міста і люди» (Львів, 2020) представлено корпус текстів, базованих на неадаптованих літературних творах, і систему вправ до них. Аналізовані дидактичні матеріали, призначені для вивчення української мови в іншомовній аудиторії на рівнях B2–C1. Це різножанрові тексти: уривки з романів, повістей, оповідань, новел, усмішок, поезії, поезії у прозі. Є зразки класичної та сучасної української літератури.

Систематизовано й описано запропоновані в підручнику різнотипні вправи (дотекстові, притекстові, післятекстові), призначені як для роботи цілої аудиторії, так і для виконання індивідуально; завдання, спрямовані на поглиблення мовленнєвої практики та подолання мовних бар'єрів (для роботи в парі й у групі), різноманітні мовні та рольові ігри тощо.

Наведено приклади дотекстових вправ, спрямованих на опрацювання невідомої лексики, засвоєння фразеологізмів, афоризмів, багатозначних слів, вузькоспеціалізованої й етномаркованої лексики. Зосереджено увагу на притекстових вправах, які актуалізують порушені в текстах теми, спонукають висловити свої погляди на ту чи іншу проблему, апелюють до власного досвіду студента-іноземця. Розкрито особливості післятекстових вправ, що допомагають перевірити рівень розуміння прочитаного тексту та вдосконалити знання граматики. Подано зразки творчих завдань і вправ на розвиток навичок комунікації у діалогічній і монологічній формах.

Зроблено висновки, що система запропонованих у підручнику «Ключ до України: міста і люди» вправ може слугувати прикладом для розробки моделей методик чи методичних прийомів роботи з іншими навчальними текстами, базованими на літературних творах.

Ключові слова: українська мова як іноземна, підручник, рівні B2–C1, художній текст, система вправ.

The paper considers specific features of involving author's literary texts in the process of teaching Ukrainian as a foreign language. Emphasis is placed on the literary text as a successful didactic tool in the formation of foreigners' socio-cultural competence.

From the perspective of the analysis of the textbook materials “The Key to Ukraine: Cities and People” (Lviv, 2020), a corpus of texts based on authentic literary works and a system of exercises for them are presented. The analyzed didactic materials are intended for the study of Ukrainian in a foreign language audience at levels of B2-C1. These are texts of different genres: excerpts from novels, short stories, stories, feuilletons, poetry, poetry in prose. There are examples of classical and modern Ukrainian literature.

Various types of exercises (pre-text, text-based, post-text) proposed in the textbook are systematized and described. They are intended both for work of the whole audience and for individual work. There are also tasks aimed at deepening speech practice and overcoming language barriers (for pair and group work), various language and role games, etc.

Examples of pre-text exercises for studying unknown vocabulary, mastering phraseology, aphorisms, polysemous words, highly specialized and ethnically marked vocabulary are given. Focus is on text-based exercises that highlight the topics raised in the texts, encourage students to express their views on a particular problem, appeal to the own experience of a foreign student. Features of post-text exercises that help to check the level of comprehension of the read text and improve grammar knowledge are shown. Samples of creative tasks and exercises for the development of communication skills in dialogical and monologue forms are given.

It is concluded that the system of exercises proposed in the textbook "The Key to Ukraine: Cities and People" can be an example for the development of patterns of methods or techniques for working with other educational texts based on literary works.

Key words: Ukrainian as a foreign language, textbook, levels B2–C1, literary text, system of exercises.

Постановка проблеми. Проблема взаємодії мови та літератури у площині лінгводидактики не втрачає своєї актуальності. Науковці та педагоги шукають способи її вирішення шляхом застосування різних підходів (інтегративного, текстоцентричного, соціокультурного та ін.) у практиці навчання мов, зокрема й української мови як іноземної (далі – УМІ). Вдалим дидактичним засобом у цьому процесі є художній текст. Саме художній текст постає як «певний тип реальності, що був перетворений за законами мистецтва» [5], адже автор художнього твору створює певну модель світу, яка не існує сама по собі та не є повністю продуктом суб'єктивного сприйняття, а зумовлена загальною концептуальною картиною світу певної епохи, представником якої він є [3, с. 389]. Також письменник розкриває соціолінгвістичний контекст, зокрема особливості міжособистісної комунікації у різних сферах – у сім'ї, школі, церкві, на робочому місці тощо. Тому художній твір можна розглядати як один із найбільш успішних варіантів транскрипції усного дискурсу, а представлені у ньому діалоги / монологи – це моделі реальної комунікативної взаємодії. Все це сприяє формуванню соціокультурної компетенції іншомовців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність залучення такого різновиду дидактичних матеріалів до процесу вивчення мови та їхня ефективність у ньому доведені, як слушно зауважує Г. Швець, «численними дослідженнями й багаторічною практикою» [9, с. 178].

Проблеми добору, моделювання й адаптації художніх текстів, специфіки й етапів роботи над ними, видів і форм подання коментарів до них, вироблення стратегій розуміння таких текстів і розробки методичних моделей вивчення у контексті УМІ уже були предметом обговорення в низці досліджень. Цим питанням присвячені праці Н. Станкевич [6; 7], І. Процик [4], А. Буднік [1], В. Федчик [8], Г. Швець [10, с. 283–417] та ін.

Постановка завдання. Водночас спостерігаємо нестачу збірників художніх текстів, призначених для вивчення УМІ, та недостатнє вивчення лінгводидактичного потенціалу творів україн-

ських письменників; незначною є й кількість розробок, які презентують методичні моделі роботи з художніми текстами тощо.

Вирішення окреслених проблем певною мірою започатковане в навчальних виданнях з УМІ, зокрема підручнику лінгвокраїнознавчого спрямування «Ключ до України: міста і люди» (рівні B2–C1) у двох частинах (Львів, 2020) [2], який розробив і видав Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків із діаспорою НУ «Львівська політехніка».

Мета статті – презентувати корпус неадаптованих художніх текстів, запропонованих у підручнику «Ключ до України: міста і люди», розкрити методику роботи з ними.

Виклад основного матеріалу. Лінгводидакти рекомендують збагачувати навчальну текстолеку з УМІ насамперед зразками художніх текстів малих епічних жанрів (таких як оповідання, новели, есе, казки, легенди, притчі, гуморески тощо), що мають високий лінгводидактичний і соціокультурний потенціал та естетичну цінність [9, с. 185; 10, с. 311–313]. Такими критеріями добору керувалися й автори підручника «Ключ до України: міста і люди». Окрім того, до видання залучено фрагменти з великих епічних жанрів, які можуть бути окремими навчальними текстами.

У двох частинах підручника подано уривки з історичних романів «Диво» П. Загребельного, «Шрами на скалі» Р. Іванчука, трилогії «Мазепа» Б. Лепкого, роману-трилогії «Волинь» У. Самчука, сучасних романів «Чорне сонце» В. Шкляра та «Месопотамія» С. Жадана, повісті «Турецький міст» Р. Федоріва, оповідання «В путях шайтана» М. Коцюбинського, новели «Тут мій скарб, тут моє серце» М. Дочинця, усмішки «Отак і пишу» О. Вишні. Представлено уривки з поезії Т. Шевченка «Думи мої, думи мої...», «Мені однаково...», «Минають дні, минають ночі» та «І досі сниться під горою». Не оминули автори підручника і жанр поезії у прозі – це «Рожі» О. Кобилянської.

Середній обсяг прозових текстів – 550 слів (найменший текст має 235 слів, а найбільший –

764 слова). Є невеликі біографічні довідки про письменників, словники та система вправ. Детальніше зосередимося на завданнях, через які розкриємо методичні прийоми, спрямовані на полегшення роботи з текстами.

Дотекстові вправи. Їх формують два блоки завдань, спрямованих на: 1) роботу зі словником; 2) поглиблення знань.

У розрізі першого блоку передбачено виконання таких традиційних для лінгводидактики завдань, як заповнення пропусків у реченнях словами, поданими у словнику; підписування зображень або складання речень / творів шляхом залучення слів зі словника; розширення синонімічних рядів таких слів; групування лексем (наприклад: «*Виберіть зі словника слова, які характеризують природу та побут кримських татар*») тощо.

У другому блоці вправ автори пропонують завдання, що передбачають підбір синонімів / антонімів; заповнення пропусків у реченнях поданими словами або словами у правильних формах; поєднання частини речень / слів і їхніх значень / зображень і слів; складання словосполучень; підписування / опис фотографій.

Студент має змогу поглибити знання лексики, пов'язаної з назвами професій, державних посад (наприклад: «*Сьогодні Україною та багатьма іншими державами світу керують президенти. А хто очолює країну, в якій ви проживаєте? Поміркуйте та пригадайте, як називали державних правителів в минулі історичні періоди?*»), тварин, рослин («*Закресліть рядки, що не містять назв рослин, із яких створюють квіткові букети. Виконавши завдання правильно, зможете скласти з кольорових літер і прочитати по вертикалі іншу назву квітки рожі*») та ін.

Засвоюємо фразеологізми, афоризми, багатозначні слова, вузькоспеціалізовану й етномарковану лексику (наприклад: «*З'ясуйте значення поданих фразеологізмів і вкажіть, із якими професіями вони асоціюються*», «*Порівняйте значення виділених слів. Чим вони відрізняються, що у них спільне?*», «*Розгляньте малюнок храму. Як називаються його частини? Підпишіть визначені частини, користуючись поданими словами (храм, склепіння, башта, баня, перехід, апсида, фреска, стіна, колона)*»).

Зосереджено увагу й на творенні слів, зокрема віддієслівних і складених іменників (зразок таких завдань: «*Утворіть слова з компонентами: темно-, ясно- брунатно-, блідо- та складіть із ними словосполучення*»), вживанні прийменників («*Вставте слова у речення відповідно до схеми-малюнка (під боком, посеред, ближче, над рікою,*

з одного боку, з іншого, між, уздовж, недалеко, за ним, поруч, біля») (подано малюнок міського кварталу).

Також на цьому етапі запропоновані завдання, що допоможуть з'ясувати рівень знань аудиторії загалом: «*Розгляньте світлини відомих храмів. Обговоріть, що у них спільного, а що відмінне*», «*Що таке жити активно, жити пасивно? Обговоріть ваші думки з друзями, в парах, у групах*». Є мовні ігри: «*Гра «Однодумці чи ні». Складіть кілька речень, які починаються словами: «Мені однаково...» або «Мені не однаково...». Порівняйте їх з реченнями вашого друга і з'ясуйте, чи ви однодумці*».

Притекстові вправи. Зазвичай у притекстових вправах передбачено обговорення теми, про яку йтиметься у тексті. Наприклад, перед прочитанням уривку з роману Василя Шкляра «Чорне сонце» студентів запитують: «*Як ви думаєте: чи можна захоплювати чужу територію та чи потрібно захищати Батьківщину?*», оповідання Михайла Коцюбинського «В путях шайтана» – «*Як ви розумієте поняття «фемінізм» і «права жінок». Розкрийте їхній зміст*», усмішки Остапа Вишні «Отак і пишу» – «*Чи любите ви читати гумористичні твори? Чи знаєте ви письменників-гумористів країни, у якій проживаєте?*» тощо.

Є завдання, пов'язані з описом зображень: «*Подивіться на фото. Хто на них зображений? Що відчувають ці люди? Про що вони думають? Як би ви описали і назвали ці фото?*» або «*Подивіться на фото. Який спосіб життя ведуть ці люди? Яку роль відіграють у суспільстві?*» (подані перед віршами Т. Шевченка).

На цьому етапі також передбачена робота у парах і групах: «*Складіть діалог (запитання-відповіді) про Івана Франка. Розкажіть своєму колезі про видатного письменника з вашої країни. Поміняйтеся ролями*» (для виконання цього завдання подано довідковий матеріал про Івана Франка).

Завдань може бути декілька. Наприклад, перед прочитанням тексту Мирослава Дочинця «Тут мій скарб, тут моє серце» студенти розмірковують над змістом висловлювання («*Як ви розумієте вислів: «Заглядай у себе – як до криниці»? Чи актуальний він для вас?*») і розповідають про власні погляди («*Які життєві принципи вам імпонують?*»). До власного досвіду студента автори підручника апелюють і в інших завданнях: «*Розкажіть, про що ви мріяли чи фантазували в дитинстві*».

Післятекстові вправи. Перевірку розуміння прочитаного тексту забезпечують відповіді на запитання, які можуть бути повні або короткі

(Так / Ні); тести; завдання на визначення правдивості / неправдивості тверджень; переказ тексту або його окремих частин тощо.

Є післятекстові завдання, у яких треба з'єднати частини речень чи знайти у тексті їхній початок / кінець, утворити словосполучення відповідно до тексту. Перевірити рівень розуміння тексту можна, розставивши пункти плану чи факти / події послідовно до тексту, встановивши відповідності між героями та їхніми діями / характеристиками, підібравши цитати та ілюстрації. В окремих вправах передбачено упорядкування тексту, зокрема діалогів. Подані завдання, в яких запропоновано висловити власну думку: *«Продовжте речення: «На мою думку, у цій поезії Тарас Шевченко має на увазі, що думи – це ...», «Прочитайте вислови з поезії. Як ви їх розумієте?»*.

Текст для читання, звісно, містить нову лексику. Її треба пропрацювати. З цією метою автори підручника пропонують такі типи завдань:

- пошук у тексті слів за їхнім визначенням;
- добір синонімів / антонімів, назв кольорів, річок, архітектурних понять, літературних жанрів;
- визначення значення слова у контексті.

Після аналізу значення слова його вводять у речення.

Запропоновані цікаві форми завдань на опрацювання нової лексики. Наприклад: *«Складіть рейтинг із трьох найцікавіших слів у тексті. Порівняйте свої результати з іншими. Складіть рейтинг групи за кількістю повторень»*.

Є завдання, які передбачають повторення граматики, зокрема ступенів порівняння прикметників, майбутнього часу дієслова, дієприкметникових зворотів, заміни прямої мови на непряму та ін. Вивчаємо способи словотворення: *«Утворіть зменшені форми до слів»* і сталі висловлювання: *«Утворіть українські порівняння, поснавши праву та ліву колонки (злий, як сокола)»*.

Після роботи з текстом і новою лексикою подані творчі завдання, мовні ігри, які можна виконувати індивідуально, у парах і групах.

Індивідуальні завдання. Вони спрямовані на розвиток монологічного мовлення. Автори підручника пропонують іноземцям повправлятися у складанні різних типів текстів: розповідей та описів на визначені теми (описати героїв твору / місця, які відвідували та ін.), автобіографії, казки. Можна підготувати й усні виступи перед аудиторією: в одному із завдань запропоновано скласти промову, адресовану одній людині / групі людей / групі людей, до якої належите також і ви.

Є вправи, що передбачають проведення паралелей між біографією письменника та його твором: *«Перегляньте біографію Тараса Шевченка у рубриці «Постать». Що поетові вдалося зробити до моменту написання вірша, тобто до 1845 р.? Подумайте, чому поет написав такі рядки»; між словами письменника та словами його героїв: «Як ви думаєте, хто має рацію – комбат Білецький, кажучи: «Мужики, раптом що – ніхто не буде забутий» чи Василь Шкляр, який написав: «Кажуть, герої не вмирають, але я хотів би, дуже хотів би, щоб вони замість бути героями жили. Тут, на землі, вони потрібніші, ніж на небі. Тут є багато такого, чого без них не зробить ніхто»*.

Низка завдань спонукає студентів до самостійного пошуку відповіді, врахування вже набутих знань: *«Львівські вулиці говорять словами поетів. На їхніх стінах львів'яни пишуть улюблені рядки. Прочитайте цю поезію, яку називають «вуличною». А які рядки ви б хотіли написати на стіні однієї з вулиць Львова або міста, в якому живете?»* та ін.

Робота у парах

Для цього виду роботи запропоновано багато мовних ігор:

– *«Гра «Впізнай тварину»*. За тлумаченнями потрібно відгадувати, про яку тварину йдеться. Один описує, інший відгадує... Наприклад: *Він великий, любить мед і спить взимку в барлозі. /Ведмідь/*.

– *«Позмагайтеся з партнером, почергово доповнюючи речення «Я ніколи не покину (назва країни), тому що...» новим аргументом»*.

Завдання, що передбачають комунікативну взаємодію та розвиток діалогічного мовлення, побудовані на основі розподілу різних ролей: журналіста та письменника / військового, письменника та редактора, видавця й організатора Книжкового ярмарку тощо. Тематика для інтерв'ю визначена у завданні.

Низка завдань спрямовані на колективний пошук відповідей: *«Придумайте завершення історії Емене. Як склалася її доля? Чи вдалося їй вибратися з батьківського дому та стати вільною жінкою? Чи зустрілася вона із Сентаром?»* (герої оповідання М. Коцюбинського «В путях шайтана»).

Розвиваємо навички комунікативної взаємодії, навчаючи студентів ставити запитання (*«Запитайте один одного про найцікавіші та найприємніші сни»*) й уважно слухати (*«Намалюйте карти-схеми міст один одного за описом. Обговоріть малюнки, чи правильно ви зрозуміли один одного»*).

Робота у групах

Є завдання, які передбачають пошук нової інформації, формування описів і порівнянь: «Знайдіть на карті Волинь. За допомогою позначень розкажіть про тваринний світ цієї території, порівнюючи його з фауною країни, у якій ви проживаєте», «Позмагайтеся. Виберіть ведучого. Він складатиме мініописи об'єктів природи, які часто можна побачити за вікном. Інші учасники гри мають впізнати за цими описами реальні речі. Виграє той, хто впізнає таких об'єктів найбільше», «Розширте максимально речення додатковими словами та словосполученнями, не змінивши основного змісту. Позмагайтесь, чиє речення буде довшим».

Низка завдань – це дискусії: «Пригадайте з літературних творів чи фільмів історії щасливого / нещасливого кохання. Подискутуйте із групою на тему “Закохані та щасливі: чи важлива різниця у віці?”» та роздуми: «Подумайте над словами: “Те, що в людині, безслідно не щезає”. Що означає цей вислів, на вашу думку? Обговоріть його в парах/групах».

За допомогою мовної гри тренуємося давати поради: «Напишіть на аркуші свою мрію та запропонуйте іншим студентам чи учням це зробити. Складіть записки у коробку і перемішайте, щоб ніхто не здогадався, хто автор записки. Кожен виймає по одній записці та радить, як здійснити цю мрію».

Є завдання, спрямовані на творчий пошук, креативні рішення. Потрібно придумати завершення історії: «Чим, на вашу думку, завершилися стосунки гетьмана Мазепи та Мотрі? Поділіться думками із групою» (герої роману «Мазепа» Б. Лепкого), організувати телевізійне шоу: «Організуйте ток-шоу «Чи потрібна сучасній людині поезія?». Оберіть для себе ролі ведучого,

письменника, журналіста, студента, школяра, літературного критика тощо» чи театральну постановку: «Уявіть себе акторами, розподіліть ролі та відтворіть події уривку з тексту».

Складаємо у групах різні типи текстів, наприклад усмішки, листи. Цей вид роботи спрямований не тільки на розвиток монологічного мовлення, а й на обговорення актуальних питань (війни, прав жінок, міграції тощо). Наприклад: «Складіть проєкт соціальної реклами проти війни», «Складіть програму діяльності організації, яка бореться за права жінок. Дайте назву цій організації. Придумайте її емблему та гасло. Від імені цієї організації підготуйте виступ на мітингу за права жінок», «Уявіть, що ви організовуєте в Україні акцію “Де вродився, там знадобився” з метою впливу на потенційних емігрантів. Придумайте аргументи, щоб переконати українців не залишати свою країну. Переможе група, яка матиме найбільше аргументів».

Висновки. Робота з художніми текстами, поданими у підручнику «Ключ до України: міста і люди», дасть змогу іншомовцям глибше пізнати культуру України та поглибити знання про українські літературні здобутки, детальніше ознайомитися з національними побутовими реаліями, розвинути критичне мислення, вдосконалити комунікативні навички тощо. Система дотекстових, притекстових і післятекстових вправ може слугувати зразком для розробки моделей методик чи методичних прийомів роботи з іншими навчальними текстами, базованими на літературних творах.

Перспективу подальших розвідок бачимо у вивченні системи роботи з текстами краєзнавчої тематики, поданими у вищезазначеному підручнику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Буднік А. Теоретичні засади сприймання художнього твору студентами-інофонами: лінгвокраїнознавчий аспект. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2011. Вип. 6. С. 169–175. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Timvum_2011_6_26 (дата звернення: 17.03.2021).
2. Ключ до України: міста і люди : підручник / І. Ключковська та ін. Львів : Колір ПРО, 2020. Ч. 1. 200 с. Ч. 2. 296 с.
3. Підгорна А. Авторська модель світу як одна із форм реалізації індивідуальної концептуальної картини світу (на матеріалі творів сестер Бронте). *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. 2009. Вип. 81 (3). С. 389–391.
4. Процик І. Художні твори як навчальні тексти для читання на заняттях із чужоземцями та система вправ для навчання читання як виду мовленнєвої діяльності (на матеріалі новели «Дитинство» з роману Ю. Яновського «Вершники»). *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2010. Вип. 5. С. 61–69.
5. Рогозина І.В. Плюрализм картин мира URL: aomai.ab.ru:8080/Books/Files/2001-02/34/pap-34.htm (дата звернення: 18.03.2021).

6. Станкевич Н. Види коментарів до читання художніх текстів у навчанні української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2019. Вип. 14. С. 128–139. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/collections/index.php/ukrinos/article/view/2727> (дата звернення: 15.03.2021).

7. Станкевич Н.І. Художній текст для читання в іншомовній аудиторії: вироблення стратегії розуміння. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки*. 2009. Вип. 14. С. 202–210. URL: <http://www-center.univer.kharkov.ua/vestnik/full/100.pdf> 4 (дата звернення: 10.03.2021).

8. Федчик В. Роль і місце художнього тексту в навчанні української мови як іноземної. URL: http://www.rusnauka.com/12_EN_2008/Philologia/30966.doc.htm (дата звернення: 17.03.2021).

9. Швець Г. Місце художнього текстового матеріалу в навчальній текстотечі з української мови як іноземної. *IX Міжнародний конгрес україністів. Мовознавство* : збірник наукових статей (До 100-річчя Національної академії наук України). Київ : Видавництво ІМФЕ, 2018. С. 177–186. URL: <http://www.etnolog.org.ua/pdf/stories/zbirnyky/2018/mov.pdf> (дата звернення: 11.03.2021).

10. Швець Г. Теорія і практика навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей : монографія. Київ : Фенікс, 2019. 529 с.